

[https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(1\)-2](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(1)-2)

Доктор педагогічних наук, професор, **СВІТЛАНА ГРИЩЕНКО**
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна
E-mail: intensiv3000@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7981-3578>

УКРАЇНСЬКИЙ ТА НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ВИХОВАННЯ ВАЖКОВИХОВУВАНИХ ПІДЛІТКІВ ЯК СКЛАДОВА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано проблему виховання «важковиховуваних» підлітків в Україні та Німеччині. Важковиховувані підлітки потребують особистісно орієнтованого підходу з боку педагогів та уваги батьків і однолітків. Висвітлено педагогічні та організаційні складові виховання важковиховуваних підлітків в Україні та Німеччині. Обґрунтовано, що існує багато спільних рис у виховній роботі з важковиховуваними підлітками в Україні та Німеччині. Схарактеризовано важковиховуваних підлітків як таких, які є фізично і розумово здоровими, хоча при цьому здійснюють свідомий або несвідомий опір цілеспрямованому педагогічному впливу; для яких характерними є дефекти розвитку особистості (несформованість морально-вольових якостей, проблеми із прийняттям ціннісних орієнтацій) та порушення прийнятих у суспільстві норм і правил поведінки, що ускладнює становлення їх як особистостей, тобто їхню соціалізацію.

Мета статті – теоретично проаналізувати педагогічні та організаційні складові сучасного виховання важковиховуваних підлітків в Україні та в Німеччині.

На основі аналізу праць учених, які вивчали проблему виховної роботи з важковиховуваними підлітками в Україні та Німеччині, можна констатувати, що сьогодні існують спільні напрями у вихованні цієї категорії підлітків. Як в Україні, так і в Німеччині є групи важковиховуваних підлітків, у яких виникають стресові ситуації у спілкуванні, неприємності у школі, невпевненість та відхилення у поведінці. Ця категорія підлітків потребує професійної цілодобової безкоштовної допомоги фахівців педагогічної та соціальної сфери. Їх виховання здійснюється як в період освітнього процесу, так і в позанавчальний час як в Україні, так і в Німеччині. Важливим напрямом виховної роботи з важковиховуваними підлітками є індивідуальний педагогічний супровід фахівців некомерційних фондів, інститутів, що практикують застосування експериментальних педагогічних та терапевтичних методів. Теоретична основа цього напрямку виховної роботи потребує доопрацювання в педагогічному, соціальному та матеріальному плані.

Ключові слова: виховання, виховна робота, важковиховувані підлітки, виховання важковиховуваних підлітків в Україні, виховання важковиховуваних підлітків у Німеччині.

UKRAINIAN AND GERMAN EXPERIENCE IN EDUCATING TROUBLED TEENAGERS AS A COMPONENT OF COMPARATIVE PROFESSIONAL PEDAGOGY

ABSTRACT

The article analyzes the problem of educating troubled teenagers in Ukraine and Germany. Troubled teenagers need a personally oriented approach from teachers and the

attention of parents and peers. Pedagogical and organizational components of troubled teenagers' education in Ukraine and Germany are highlighted. It is substantiated that there are many common features in educational work with difficult-to-educate teenagers in Ukraine and Germany.

Troubled teenagers are characterized as adolescents who are physically and mentally healthy, although consciously or unconsciously resist purposeful pedagogical influence, characterized by defects in personality development (lack of moral and volitional qualities, problems with accepting value orientations) as well as violations of norms accepted in society and rules of behavior, which complicates their formation as individuals, that is, their socialization.

The purpose of the article is to theoretically analyze the pedagogical and organizational components of modern education of troubled teenagers in Ukraine and Germany.

Having analyzed the works of scientists who studied the problem of educational work with troubled teenagers in Ukraine and Germany, it can be stated that today there are common directions in the education of this category of teenagers. Both in Ukraine and in Germany, there are groups of teenagers with difficult upbringing who experience stressful situations in communication, trouble at school, insecurity and behavioral deviations. This category of teenagers needs professional round-the-clock free help from specialists in the pedagogical and social spheres. Their upbringing is carried out both during the educational process and in extracurricular time, both in Ukraine and in Germany. An important direction of educational work with troubled teenagers is the individual pedagogical support of specialists from non-profit foundations and institutes that practice the use of experimental pedagogical and therapeutic methods. The theoretical basis of this direction of educational work needs to be refined from pedagogical, social and material perspectives.

Keywords: *upbringing, educational work, troubled teenagers, education of troubled teenagers in Ukraine, education of troubled teenagers in Germany.*

ВСТУП

На початку двадцятих років ХХІ століття важливо проаналізувати виховання важковиховуваних підлітків в Україні та Німеччині. Наголошуємо на тому, що Німеччина має вище за середній показник серед членів Організації економічного співробітництва і розвитку. Нині там активно розбудовується як система догляду за дітьми, так і виховання важковиховуваних підлітків, що полягає у створенні та збільшенні матеріального забезпечення родин з дітьми. Особлива увага надається сім'ям з дітьми підліткового віку. На рівні держави в Німеччині батьків активно залучають до виховання їх дітей, а не перекладають це на плечі держави. Соціальні служби слідкують як за процесом надання коштів, так і виховним процесом. Важливою умовою для сімей з такими підлітками є членство в неурядових організаціях, які надають допомогу важковиховуваним підліткам (Євтух та ін., 2016).

Основою діяльності на громадських засадах є відчуття солідарності, яке є важливою умовою існування громадянського суспільства в Німеччині. Для українського сучасного виховного процесу необхідно вивчити відповідний німецький досвід.

У результаті нашого дослідження з'ясовано, що існує багато спільних підходів у виховній роботі з важковиховуваними підлітками в Україні та Німеччині.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – теоретично проаналізувати педагогічні та організаційні складові сучасного виховання важковиховуваних підлітків в Україні та Німеччині.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема дослідження виховної роботи з важковиховуваними підлітками в Україні та Німеччині є предметом даної наукової розвідки. Серед українських дослідників слід виокремити наукові праці авторського колективу М. Євтух, М. Носко та С. Грищенко (2016) про дослідження виховних та освітніх процесів в зарубіжних країнах, в тому числі і в Німеччині. Також важливими є дослідження вітчизняних науковців І. Нерубаєвої, А. Павловського, А. Шебардіної та ін. (2020), присвячені найкращим практикам роботи з підлітками, та наукові розвідки сучасної української вченої І. Тараненко щодо особистісно орієнтованого підходу до виховання важких підлітків у процесі занять фізичною культурою (2017). Праці Т. Федорченко аналізують та обґрунтовують активні методи корекційного впливу в роботі з важковиховуваними підлітками та ін.

Серед зарубіжних дослідників виховання важковиховуваних підлітків варто відзначити таких: К. Вінкельманн (K. Winkelmann), А. Гейзер-Ельце (A. Geiser-Elze), С. Келлер (S. Keller), К. Кронмюллер (K. Kronmuller), А. Стефіні (A. Stefini), М. Хартман (M. Hartmann), Х. Хорн (H. Horn) та ін.

Дослідження здійснювалося із застосуванням загальнонаукових методів (вивчення, аналіз і узагальнення довідкової інформації, огляд науково-освітніх друкованих та онлайн джерел), а також систематизації та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливими аспектами сучасної порівняльної професійної педагогіки є питання, пов'язані з наданням виховної і освітньої допомоги важковиховуваним підліткам, кількість яких з кожним роком значно збільшується як в Україні, так і в Німеччині (Євтух та ін., 2016). Українські вчені М. Євтух, М. Носко, С. Грищенко (2016) в своїх наукових розвідках доводять, що у виховному процесі з важковиховуваними підлітками необхідно спиратися на подолання або послаблення негативних явищ та звичок.

Вітчизняна педагогіка до категорії «важких підлітків» відносить «підлітків, які є фізично і розумово здоровими, хоча при цьому здійснюють свідомий або несвідомий опір цілеспрямованому педагогічному впливу, для яких характерними є дефекти розвитку особистості (несформованість морально-вольових якостей, проблеми із прийняттям ціннісних орієнтацій) та порушення прийнятих у суспільстві норм і правил поведінки, що ускладнює становлення їх як особистостей, тобто їхню соціалізацію» (Тараненко, 2017).

Необхідно пам'ятати про той факт, що вони гостро потребують особистісно орієнтованого підходу з боку педагогів та уваги батьків і однолітків, що особливо важливо.

У Німеччині проблема «важковиховуваних» підлітків стає особливо болісною не тільки для німецької, але і для європейської системи освіти та виховання. Нині неможливо вирішувати проблеми виховання, не враховуючи загального соціального фону. Особливу занепокоєність викликають факти, що свідчать про зростання проявів агресії серед загалом законотупних підлітків і молоді. Саме тому, у 2021 році Федеральна рада Німеччини ухвалила новий Закон «Про підтримку дітей та молоді» (Тараненко, 2017), який має на меті покращити

становище багатьох підлітків, які, зважаючи на обмеження, викликані пандемією, часто мають підвищену потребу в підтримці, особливо такі категорії, як знедолені, ті, що живуть і виховуються у стресових умовах життя, соціально пасивні. Відповідно до цього Закону, передбачено внесення змін у таких сферах:

1) покращення захисту дітей та молоді (з цією метою передбачено посилення співпраці служби охорони дітей та молоді зі службою охорони здоров'я, правоохоронними органами, сімейними судами, системою кримінального правосуддя щодо молоді та іншими важливими суб'єктами захисту дітей);

2) надання більше повноважень місцевим органам влади щодо профілактичної роботи (зміст превентивної роботи визначається системою профілактичних заходів, спрямованих на попередження дезадаптованої поведінки підлітків);

3) більш активна участь молоді, батьків та сімей у відстоюванні своїх прав (з цією метою законопроект передбачає закріплення офісів омбудсмена як зовнішніх і незалежних контактних пунктів для дітей, молоді та їх батьків (Тараненко, 2017).

У 2021–2024 роках в Німеччині розширюються або вдосконалюються можливості розгляду скарг дітей та молоді в освітніх закладах та прийомних сім'ях.

На думку вітчизняної дослідниці І. Тараненко, одним із шляхів виховання важковиховуваних підлітків є залучення їх до систематичних занять фізичною культурою, оскільки специфіка цих занять дає можливість розвивати особистісні морально-вольові якості у найширшому діапазоні, що є важливим для самореалізації й самоствердження підлітка як особистості. Як в українській системі освіти, так і в Німеччині, виховання дисциплінованості, організованості, самовладання в процесі занять фізичними вправами передбачає систематичне привчання до дотримання встановлених норм, а правила, які існують у різних видах спорту, сприяють розвитку ввічливості, тактовності, відповідального ставлення як до себе, так і до оточуючих. Це також сприяє мобілізації і розвитку інтелектуальних якостей важковиховуваних підлітків, прояву особистісних рис, а педагогу дозволяє коректувати поведінку підлітків. Таким чином, заняття фізичною культурою і спортом сприяють ефективному розвитку самостійності, ініціативності. Цей процес є вкрай важливим для підліткового віку (Тараненко, 2017).

В Україні використовується методика впровадження активних форм і методів корекційного та виховного впливу в роботі з важковиховуваними підлітками (психотерапія, ігрові методи роботи з учнями, батьками і вчителями).

Вітчизняний досвід дозволяє стверджувати, що дитяча психотерапія робить лише перші кроки. *Психотерапія* вивчає можливості специфічних впливів на людей, «це комплекс заходів, спрямованих на усунення хворобливих порушень в організмі шляхом інформаційного впливу на нього безпосередньо через психіку» (Федорченко, 2009).

Як визначає Т. Федорченко, психотерапія не може бути повністю віднесена до медицини, оскільки психотерапією можуть займатися не лише лікарі, а й представники немедичних спеціальностей (психологи, педагоги, соціальні педагоги). Маємо зазначити, що педагогічна психотерапія вкрай необхідна для роботи з сучасними підлітками, а особливо з важковиховуваними, дітьми ризику. Цей метод дає незаперечні позитивні результати (Федорченко, 2009).

Педагогічна психотерапія – це насамперед соціальна галузь діяльності. Педагог-психотерапевт передусім має бути громадянином, гуманним і чуйним, допомагати людям своїм серцем, совістю, волею, знаннями та компетентностями.

Зауважимо, що методом педагогічної психотерапії має володіти кожен вчитель будь-якого освітнього закладу. У такому разі йому буде значно легше гармонізувати характер дитини, надати їй допомогу, налагодити стосунки з сім'єю, колегами. Найперше завдання педагогічної психотерапії – допомогти підліткові впоратися з головним соціальним завданням – освітнім процесом.

Виокремлено три види психотерапії в роботі з важковиховуваними підлітками в нашій країні. *Індивідуальна* психотерапія – коли у довірливій бесіді педагог шукає засобів індивідуального впливу, враховуючи особливості підлітка, виражаючи доброзичливе ставлення до нього.

Групова психотерапія – це проведення заняття в групі з однаковими відхиленнями в поведінці (наприклад, при позбавленні підлітків від залежності від психоактивних речовин (вживання тютюну, алкоголю)). При цьому ефективність підсилюється тим, що, перебуваючи разом, підлітки підсилюють один в одного сприйняття психотерапевтичного впливу (Федорченко, 2009).

Колективна психотерапія заснована на використанні з виховною метою позитивного впливу об'єднаних в колектив підлітків один на одного. При цьому колектив стає не лише об'єктом психотерапевтичного впливу, а й фактором впливу на кожного члена колективу підлітків (Литвиненко & Ямницький, 2019).

Ефект педагогічної психотерапії залежить не лише від правильно проведених занять, сеансів, а й від оптимального поєднання особистих якостей педагога і підлітків. Почуття симпатії чи антипатії, яке виникає між ними, як правило, і визначає результат.

Досягнення позитивного результату у вихованні важковиховуваних підлітків в Україні можливе за допомогою аутогенного тренування, навіювання. Педагог може допомогти важковиховуваним підліткам удосконалити риси характеру, позбавитися шкідливих звичок тощо (Stefini et al., 2013). Метою таких занять може бути розвиток необхідних якостей: рішучості, самостійності, ініціативності, хоробрості, сили волі, наполегливості у досягненні мети, працелюбності. Перераховані установки на використання психічної саморегуляції найбільш підходять для підлітків, які мають нікотинову чи алкогольну (або ту й іншу) залежність.

Важливо також ставити завдання розвивати в важких підлітків здатність до пізнання самих себе, допомогти їм відкрити свої потенційні можливості у відносинах з навколишнім світом та іншими людьми, які їх оточують.

Ігровий метод вважаємо необхідною складовою в роботі з важкими підлітками, батьками, вчителями. Пропагуючи різні форми профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками, батьками, вчителями, поряд з традиційними методами (лекціями, зборами, семінарами) можна широко використовувати ігровий метод (ділові й рольові ігри) (Нерубаєва та ін., 2020).

Нині в Україні терміни «ділова гра» та «рольова гра» стали звичними. Використовуються вони в різних галузях, і досить широко – в педагогіці (як в освітньому процесі, так і в методичній роботі з різними категоріями педагогічних працівників освітніх закладів). Наведемо приклад. Скажімо, виникла конфліктна ситуація між педагогом і підлітком, був зірваний урок, втручання адміністрації не дало результатів. Конфлікт розрісся до гострого протистояння між підлітками класу, які займали протилежні позиції, та непримиренної конфронтації між педагогом і підлітком. Емоційне напруження не дає можливості об'єктивно оцінити ситуацію (Нерубаєва та ін., 2020; Федорченко, 2009). Пропонується «програти» конфлікт з

самого початку. З числа підлітків класу вибирається «педагог» і «підліток» (тільки не реальні учасники конфлікту). Моделюється конфлікт, якомога точніше відтворюються слова, жести, міміка, інтонації. При потребі «сценка» повторюється кілька разів. Стають яскраво очевидними прорахунки в поведінці обох сторін. Дається об'єктивна *колективна* оцінка, не переходячи до образ. Як правило, такий аналіз закінчується примиренням і обоюдною вибаченням. Таким же чином «гасяться» конфлікти між важковиховуваними підлітками, які навчаються в одному класі. Прийом ділової (рольової) гри застосовується при навчанні членів учнівського самоврядування.

Щодо німецького досвіду виховання важких підлітків, маємо констатувати, що будемо спиратися на наукові розвідки Семюеля Келлера (Samuel Keller). Німецький вчений дослідив проблему важких підлітків і довів, що вони є «дітьми з емоційними, поведінковими та іншими проблемами» (Keller, 2019; Кристопчук, 2023).

Практика показує, що в країнах Європейського Союзу важковиховуваними підлітками опікуються некомерційні фонди та компанії, які сприяють молодим людям, що потребують підтримки у повсякденному житті, реабілітації та соціальній або професійній (ре)інтеграції за допомогою відповідних соціальних та виховних пропозицій. Необхідно розглянути особливості надання такої підтримки підліткам на прикладі некомерційних фондів та компанії KAP-Institute в Німеччині.

Pro Juventute – це фонд, який підтримує дітей та молодь разом з батьками на їхньому шляху до самовизначення, є важливою частиною їхнього аналогового та цифрового світу, надає пряму та ефективну допомогу з широким спектром пропозицій для батьків, зокрема консультації щодо медіаграмотності; допомогу з набуття фінансових навичок підлітками, ведення бюджету; супровід підлітків у соціальних мережах; протидію булінгу; захист від небезпек у цифровому світі; налагодження грамотної роботи з ЗМІ (Кристопчук, 2023; Stefani et al., 2013).

MYPLACE Jungeswohnen – це один некомерційний фонд, який в основному фінансується соціальними органами, в окремих випадках органами шкільного управління, приватними особами або іншими спонсорами. Команда професіоналів MYPLACE супроводжує підлітків, які потребують підтримки в повсякденному житті, допомагає долати перешкоди та невдачі, надає практичну допомогу у вирішенні проблем, що стосується роботи, освіти, фінансів, управління, роботи з органами влади, дозвілля та здоров'я, а також пропонує гнучку та модульну програму для боротьби з залежністю (речовинною, поведінковою тощо). Фонд працює скоординовано з роботодавцями, викладачами професійно-технічних навчальних закладів, лікарями та іншими важливими партнерами (Кристопчук, 2023).

Для нашого дослідження необхідно розглянути систему роботи з важковиховуваними підлітками у Німеччині. Однією з відомих іміджевих компаній, що викликає інтерес у громадськості, займається консультуванням, вихованням та навчанням складних підлітків, визнано Інститут командного тренування на природі та експериментального навчання – KAP (Kooperative Abenteuer Projekte – Кооперативні Пригодницькі Проекти, КАП) (Тараненко, 2017).

Інститут КАП – це компанія, заснована в 1994 році у м. Регенсбург (Німеччина), діяльність якої поширюється на німецькомовні регіони з широким спектром цільових та вікових груп в оптимальному середовищі для виховання та навчання з використанням експериментальних освітніх та інноваційних методів у формах командної роботи, співпраці та комунікації. В основі роботи інституту закладені принципи чесності, довіри та відкритості.

Інститут КАП відомий нині в Німеччині тим, що він є провідним організатором усіх видів активного відпочинку на природі; гарантом незабутніх командних тренінгів та командних заходів; організатором альтернативних класних походів з тривалим навчальним ефектом; консультантом для неблагополучної молоді з поведінковими проблемами; кваліфікованим тренером в галузі експериментальної педагогічної освіти.

Основна місія інституту – цілеспрямована інтеграція важковиховуваних підлітків (молодих людей з проблемами поведінки) в суспільство, створення та відкриття нових життєвих перспектив за допомогою кризових заходів та проєктів експериментальної терапії.

Мета КАП – надання можливості дітям та молоді знайти своє місце в суспільстві та реалізуватися в житті; заохочення та підтримка кожного з підлітків з урахуванням їхніх індивідуальних навичок та здібностей; забезпечення можливості для реалізації їхнього майбутнього. Природа – платформа для виховання та навчання складних підлітків. Важливо, що тренінги, організовані членами команди, базуються на обґрунтованих педагогічних і психологічних знаннях, а не на ідеологіях чи культурах.

Педагогічні елементи є основою щоденної роботи і використовуються в тренінгах на відкритому повітрі, командних тренінгах, управлінських тренінгах та навчанні стажерів, які після навчання мають проводити активну виховну роботу в громадах (Локшина та ін., 2021).

Через індивідуальні педагогічні проєкти важкі підлітки одержують інтенсивну підтримку, якої було важко або неможливо досягти з попереднім життєвим досвідом. У рамках інтенсивної педагогічної індивідуальної допомоги надається кращий догляд, ніж у звичайних стаціонарних дитячих установах в Україні. Індивідуальні педагогічні пропозиції поділені на етапи (проєкти), що частково доповнюють один одного: етап педагогічного очищення (необхідна умова надання індивідуальної допомоги); етап подорожі (туристичний проєкт); проєкт локації; закордонний проєкт.

Етап *педагогічного очищення* триває упродовж трьох місяців і слугує передумовою для участі у подальших індивідуальних освітніх проєктах в Інституті КАП. Так зване очищення відбувається в рамках короткострокових експериментальних освітніх та лікувальних подорожей – переважно на природі. Упродовж цього часу за підлітком цілодобово спостерігають професійні педагоги в режимі «один на один». Етап індивідуального педагогічного очищення представлений як «тайм-аут». Саме тому коли в Німеччині важковиховувані підлітки стикаються з певними перешкодами чи труднощами, вони можуть впоратися з ними за підтримки відповідного наставника. Цей позитивний досвід надає впевненості у собі, а досвід навчання підвищує самооцінку. Таким чином, цілеспрямовано створюються психологічні установки: «я можу», «я можу це зробити» і «я чогось вартий».

Етап подорожі (туристичні проєкти) зазвичай відбувається в рамках індивідуального педагогічного супроводу упродовж кількох тижнів. Туристичний проєкт може бути реалізований після успішно завершеного етапу педагогічного очищення за умови його позитивного результату. Як правило, для проходження маршруту вибирається один вид транспорту (зазвичай, пішохідний або велосипедний). Просте життя на природі нагадує важким підліткам про життєві потреби і, таким чином, пропонує чіткі, прості інструкції. На цьому етапі підлітки стикаються з фізичними труднощами, складними погодними та дорожніми умовами, труднощами під час постановки щоденних цілей та завдань. Таким чином, у них розвиваються нові

складові позитивних дій, а власний результат стає відчутним і важливим для кожного важкого підлітка. Обов'язковою умовою проекту локації в рамках індивідуального виховного заходу є успішне завершення етапу педагогічного очищення. Наразі індивідуальні заклади педагогічної допомоги функціонують у Верхньому Пфальце, Верхній Франконії, Саксонії та Румунії. У роботі з важковиховуваними підлітками фахівці Інституту КАП використовують такі методи, як командотворення (тимбілдинг), експериментальна терапія, інтенсивна терапія. Коротко розглянемо ці методи.

Тимбілдинг як один з найефективніших інструментів управління використовується в неформальній обстановці і спрямований на згуртування колективу, підвищення мотивації, лояльності учасників. Одним з найпоширеніших варіантів тимбілдинга є ігри на згуртування, що організуються на свіжому повітрі (будівництво плотів, спортивне орієнтування, турнір гольфу, перегони на байдарках, вітрильний спорт, бездоріжжя, конкурс замків із піску, змагання в піні, проходження мотузкових трас, та багато іншого) (Варіанти тимбілдингу для працівників освіти, 2019; Локшина та ін., 2021).

Експериментальна терапія застосовується в роботі з підлітками віком від 10 років (група з 5 осіб). Матеріальне забезпечення інституту дозволяє реалізовувати проекти пригодницької терапії, яка сприяє розвитку практичних, особистих та соціальних навичок та призначена для надання адресної допомоги, що є вкрай важливим для Німеччини.

Концепція експериментальної терапії полягає в тому, що позакласне повсякденне життя складається з різноманітних заходів на природі. Робота у групі інтенсивної авантюрної терапії буде корисною для підлітків від 10 до 18 років. Також можлива подальша співпраця віком до 21 року. Обов'язковою умовою участі у роботі групи є здатність до навчання та бажання брати участь у заходах пригодницької терапії. В процесі виховання як німецькі, так і українські психологи і педагоги, рекомендують спиратися на 11 правил, які підлітки повинні дізнатися до того, як вони подорослішають: 1. Вивчи слово «ні». 2. Знай собі ціну. 3. Ніколи не відмовляйся від своєї мрії. 4. Пам'ятай про свою сім'ю. 5. Піклуйся про своє здоров'я. 6. Не дозволяй емоціям брати гору над собою. 7. Цінуй те, що вже маєш. 8. Будь-яка поразка – це урок. 9. Речі не роблять тебе щасливішим. 10. Якщо даєш слово – тримай його. 11. Гроші не найголовніше, але вони дуже важливі.

Інститут КАП з 2020 року пропонує оновлений курс з експериментальної терапії, орієнтованої на травму (травмоцентрована експериментальна терапія), який передбачає роботу з важковиховуваними підлітками в контакті один на один; терапевтичну роботу з підлітками, які більше не можуть бути розміщені в звичайних службах соціального захисту молоді і не можуть себе контролювати (відбувся збій системи ключових цінностей); експериментальні проекти подорожей; варіанти кризового втручання; незалежні проекти експериментальної терапії; рольові ігри (Локшина та ін., 2021).

У групі інтенсивної терапії перебувають діти та молодь, які потребують негайних кризових заходів. У такій групі використовується широкий спектр заходів експериментальної терапії: прогулянки пішки на природі, на велосипеді, будівельні проекти та інші. Важковиховувані підлітки, маючи різноманітний досвід, навчаються визначати свої сильні та слабкі сторони, розширюють свій потенціал, усвідомлюють та усувають особисті обмеження (фізичні та психологічні). Ще раз наголосимо на необхідності впровадження даних напрямів роботи і в Україні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

На підставі аналізу праць вчених, які вивчали проблему виховної роботи з важковиховуваними підлітками в Україні та Німеччині, можемо констатувати, що сьогодні існують спільні напрями у вихованні цієї категорії підлітків.

Як в Україні, так і в Німеччині, є групи важковиховуваних підлітків, у яких виникають стресові ситуації у спілкуванні, неприємності у школі, невпевненість та відхилення у поведінці. Ця категорія підлітків потребує професійної цілодобової безкоштовної допомоги фахівців педагогічної та соціальної сфери. Їх виховання здійснюється протягом освітнього процесу і в позанавчальний час як в Україні, так і в Німеччині. Важливим напрямом виховної роботи з важковиховуваними підлітками є індивідуальний педагогічний супровід фахівців некомерційних фондів, інститутів, що практикують застосування експериментальних педагогічних та терапевтичних методів. Теоретична основа даного напрямку виховної роботи потребує доопрацювання в педагогічному, соціальному та матеріальному плані.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні проблеми організаційних механізмів виховної роботи з важковиховуваними підлітками в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варіанти тимбілдингу для працівників освіти (2019). <https://pro100event.com.ua/uk/timbilding-dlya-rabotnikov-sfery-obrazovaniya/>.
2. Євтух, М. Б., Носко, М. О., & Грищенко, С. В. (2016). *Соціальна робота в зарубіжних країнах: навчальний посібник. Видання друге, доповнене та перероблене*. Київ: СПД Чалчинська Н.В.
3. Кристопчук, Т. Є. (2023). Виховання «важких підлітків»: особливості надання індивідуальної педагогічної допомоги. *Гуманітарний форум*, Т. 1, № 1, 22–27.
4. Литвиненко, С., & Ямницький, В. (2019). Психологічні особливості роботи з батьками в психотерапії дітей та підлітків. *Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць РДГУ*, № 13, 69–74. https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/125/125.
5. Локшина, О. І., Глушко, О. З., Джурило, А. П., Кравченко, С. М., Нікольська, Н. В., Тименко, М. М., & Шпарик, О. М. (2021). *Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї: монографія*. Київ: КОНВІ ПРІНТ.
6. Нерубаєва, І. О., Павловський, А. П., & Шебардіна, А. В. (2020). *Найкращі практики роботи з підлітками: методичний посібник*. Київ МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід».
7. Тараненко, І. В. (2017). *Особистісно орієнтований підхід до виховання важких підлітків у процесі занять фізичною культурою: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07*. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
8. Федорченко, Т. Є. (2009). Активні методи корекційного впливу в роботі з важковиховуваними підлітками. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*, Випуск 13, Книга II, 23–33.
9. Keller, S. (2019). *Schwierige Jugendliche [Важкі підлітки]*. <https://igfh.de/publikationen/kritisches-glossar/schwierige-jugendliche> (німецькою).
10. Stefani, A., Horn, H., Winkelmann, K., Geiser-Elze, A., Hartmann, M., & Kronmuller, K. (2013). Attachment styles and outcome of psychoanalytic psychotherapy for children and adolescents. *Psychopathology*, 46 (3), 192–200 (in English).